

50. Czolowski A. Z przeszłości Jezupola i okolicy / A. Czolowski // Przewodnik naukowy i literacki. – Т. XVII. – 1889. – S. 821–835, 923–932, 1046–1060, 1184–1245.
51. Schnür-Peplowski S. Galiciana (1778–1812) / S. Schnür-Peplowski // Przewodnik naukowy i literacki. – Т. XXIV. – 1896. – S. 74–90.
52. Zawadzki W. Obrazy Rusi Czerwonej / W. Zawadzki. – Poznan, 1869. – 81 s.

В статье исследуются источники к проблеме изучению мелко-шляхетской социальной группы в Галичине в XIX – начале XX века. Несмотря на социально-экономические и политические изменения в регионе, в социальной структуре украинского населения Галичины продолжала сохраняться отдельная группа – дробная шляхта. В исследовании проанализировано мемуары, эпистолярные (письма), описания странствований странников, как отдельную группу источников об этносоциальном развитии дробной шляхты, регионах расселения, особенностях её культуры и быта, отношениях между шляхтой и крестьянами. Комплексный анализ этой группы источников свидетельствует об сохранении шляхетского самосознания среди украинцев Галичины. Однако в научных исследованиях мемуаров и эпистоляриев нужно учитывать их субъективность, мировоззрение авторов.

Ключевые слова: исторические источники, мемуары, эпистолярные, дробная шляхта, социальная группа, этническая идентификация, социальное (шляхетское) сознание, Галичина.

Sources to the research of the petty nobility as a social stratum in the period 19 – early 20th century are analyzed in the paper. Nevertheless on social, economic, political transformations in Galicia, petty nobility has maintained its position on the social structure of Galician society. Epistles, memoirs, traveler's notes are particular group of sources about ethnic and social development of the petty nobility, regions of settlement, its culture and mode of life, relationships with peasants. Complex research of this group of sources show us a high level of the nobility consciousness preservation in Galicia. However, in the scientific investigations author's subjectivity must be taken to consideration.

Keywords: epistles, memoirs, historical sources, Ukrainian petty nobility, social stratum, ethnic and social identification, Galicia.

УДК 930 (477.83/86)
ББК 63.1 (4 УКР)

Василь Педич, Ярослав Штанько

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ В ГАЛИЧИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ

У статті розглядається процес методологічної еволюції галицької української історіографії ХІХ ст., її інституалізація на рубежі ХІХ – ХХ ст., значення у цьому процесі діяльності Наукового товариства імені Т.Г.Шевченка та організаційної і наукової роботи його голови Михайла Грушевського.

Ключові слова: історіографія, русофільство, москвофільство, Наукове товариство імені Т.Г.Шевченка, Михайло Грушевський.

Період ХІХ – початок ХХ ст. є дуже важливим для української історіографії. У цей час відбувається непростий процес формування історичної думки та становлення української історичної науки в Галичині. Науково-історична думка Галичини ХІХ століття постала органічною складовою частиною національного руху галицьких українців як платформа ідейно-теоретичного обґрунтування їх політичних програм. Варто погодитись із висновком Б. Крупницького, що в ХІХ столітті “історіографія, не дивлячись на спільні основні лінії індивідуалізується. Національна лінія переважає універсальну. Кожний історик є передусім репрезентантом своєї країни і свого народу. В основі історіографії європейських країн лежать не тільки потреби свого часу, скільки загальні потреби своєї власної країни” [41, с.2]. Провідні національно-політичні течії, насамперед русофільська, яка була домінуючою майже до кінця ХІХ століття, та українофільська, визначали формування основних напрямів у тогочасній історичній думці Галичини [42, с.183]. Все це відбувалося у винятково складних суспільно-політичних, соціально-економічних та духовно-культурних умовах ХІХ ст. і співпало в часі із

загостренням українсько-польського протистояння, що зумовило інтенсифікацію пошуку необхідних історичних аргументів для легітимації власних національних проєктів.

Метою даної статті є вивчення процесу методологічної еволюції української історіографії в Галичині та її інституалізація на рубежі ХІХ–ХХ століть.

Загалом увесь історіографічний процес Галичини ХІХ століття проходив під знаком гострої полеміки між польськими і руськими вченими. Спочатку, в першій половині ХІХ ст. головним предметом дискусій був сам факт окремішності руського народу, наявності в нього власного історичного минулого. Згодом, у другій половині століття, коли відповідь на перше питання вже втратила певну гостроту, предмет дискусії перемістився у площину історичної ретроспективи польсько-українських взаємовідносин та інтерпретації окремих її сторін. Як відомо, впродовж всього ХІХ ст. польська історіографія домінувала в науковому житті Галичини, спираючись на структуровану систему навчально-освітніх, культурних та наукових інституцій, з належною матеріально-видавничою базою й кадровим потенціалом, виробленими науково-методичними критеріями. Вона була сильним інтелектуальним подразником для галицьких українських істориків. Загалом можна стверджувати, що основні постулати польської історіографії зокрема про споконвічну належність Галичини до Польщі, “цивілізаційну місію” Польщі на руських землях, твердження про український рух Галичини як “австрійську інтригу”, козакофобні ідеї та інші спричинили появу опозиційних контраргументів та вироблення концептуальних положень галицької української історіографії. Щоб посилити можливості протистояння польському табору, який апелював до історичних традицій Речі Посполитої, руські вчені зверталися не лише до минулого Галичини, а й до історії давньоруської держави – Київської Русі, Московської держави тощо. “Суто “руська” версія галицької історії, – наголошує Я.Грицак, – не задовольняла психологічних потреб галицької руської інтелігенції, котра потребувала історії такої національної спільноти, яка була б рівна польській як за своїм розміром, так і за історичною славою і величчю” [8, с.84]. Слід врахувати і те, що розвиток новочасної історичної науки в Галичині визначили ряд зовнішніх чинників – таких як національний рух у Надніпрянській Україні та у інших слов’янських народів, конституційні умови Австро-Угорщини, які створювали належні політичні підстави для достатньо вільного розвитку наукової роботи. Вагомим ідейно-інтелектуальним чинником, що помітно стимулював розвиток історичної та суспільно-політичної думки Галичини була ідеологія панславізму та слов’янофільства. Особливо актуальною виявилася слов’янофільська теза про “зраду Польщею ідеалів слов’янщини”, яка набула в історичних працях галичан значного поширення. Разом з тим, потрібно наголосити, що на розвитку новочасної української історіографії найбільш істотно позначились філософсько-світоглядні доктрини просвітництва, романтизму, позитивізму. Протягом майже всього ХІХ ст. визначальним був вплив романтизму, щодо позитивізму, то лише в останній чверті ХІХ ст. окремі його вияви простежуються у працях І.Шараневича, А.Петрушевича, О.Барвінського. Остаточний перехід української історіографії Галичини на засади позитивізму відбувся лише в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в працях М.Грушевського та його учнів. Слід погодитись із слушною думкою дослідників, що цей перехід “не мав різких виявів мережевого плану, а відбувався поступово” [21, с.158] і що в концепції М.Грушевського “гармонійно поєднано теоретичні здобутки романтизму, позитивізму, історичної соціології, неокантіанства” [54, с.25].

Не зважаючи на всю неоднорідність здобутків української історичної думки в Галичині в першій половині ХІХ ст., яка ускладнює спробу подання її всебічної характеристики, можна виділити загальні риси, що цілком логічно вкладаються в течію романтизму, яка в свою чергу була закорінена в ідейний спадок європейського Просвітництва.

Прилучення західноукраїнської громадськості до просвітницьких ідей відбувалося через посередництво польського національного руху [23, с. 146], але їх осмислення здійснювалося відповідно до власних національних потреб, набуваючи рис національного відродження. З цим пов'язані перші починання на ниві народної освіти, покликані сприяти поширенню знань і культури. Просвітителі вірили в силу і могутність розуму, а їх діяльність сприяла поступовому становленню науково-дослідного, критичного пізнання та певному піднесенню престижу науки. Особливістю галицького просвітництва було те, що основні його діячі І.Могильницький, В.Компаневич, І.Лаврійський, Й.Левицький, М.Тарасевич, Й.Лозинський та інші були вихідцями із духовенства, єдиної освіченої верстви української спільноти Галичини, перебували в полоні історичного консерватизму, не реагуючи належним чином на ліберальні ідеї Французької революції. Більшу частину наукового доробку галицьких просвітників становили дослідження спрямовані в основному на оборону культурно-релігійної, мовної самобутності українського народу [7, с. 18].

У 30-х роках XIX ст. у Галичині відбувся перехід від просвітництва до романтизму, який поступово перетворився на провідний напрям духовного життя суспільства. Ідеологія романтизму утверджувала новий погляд на людину, а емансипація особистості постала як одна із її головних рис [64, с. 354–355]. Впливи романтизму проникали разом із творами інтелектуалів німецької класичної філософії Ф.Гегеля, Й.Гердера, Ф.Шеллінга. Романтизм передбачав повернення до “народних джерел”, до народу як носія “вічних ідеалів” та пошук суспільного ідеалу в минулому як антитезу сучасній їм дійсності. Холодна безпристрасність, яка була характерною для просвітництва замінена емоційним співпереживанням, котре супроводжувало процес історичного пізнання в романтизмі [38, с. 14]. Романтики вважали, що розум сам собою не дає жодного живого знання, це стає можливим лише через поєднання розуму і серця людини. Ці нові тенденції романтизму, їх синкретичне поєднання з ідеями просвітництва, найвиразніше виявилися у діяльності представників “Руської трійці” – М.Шашкевича, Я.Головацького та І.Вагилевича [49, с. 3]. Не дивлячись на те, що вони не були професійними істориками і коло їх зацікавлень сягало значно ширшого міждисциплінарного поля, яке охоплювало філологію, етнографію, історію, фольклор, в їх працях чітко окреслена історична думка. Слушно, що як загальні історіофілософські ідеї “Руської трійці”, так і конкретні дослідження з ранньослов'янської писемності, виявлення і публікація важливих документальних джерел, нагромадження і осмислення значного фольклорно-етнографічного матеріалу справили позитивний вплив на розвиток української історіографії Галичини.

Пріоритетним завданням інтелектуальних зусиль галицьких діячів 30–40-х роках XIX ст. було відмежування руської ідентичності від польських національно-історичних конструкцій. Це надзавдання зумовило співпрацю фундаторів української течії – діячів “Руської трійці” – з ідейним провідником русофільства Д.Зубрицьким, не зважаючи на суттєві концептуальні розбіжності у їх трактуванні національної історії [45, с. 200].

Д.Зубрицький був першим фаховим істориком, що репрезентував українську історіографію Галичини XIX ст. [40, с. 6]. Від початку 30-х років він активно співпрацював із Ставропігійським інститутом (був директором друкарні, віце-сеньйором, керівником архіву бібліотеки) – єдиною українською релігійно-просвітницькою організацією того часу. Історіографічна спадщина Д.Зубрицького присвячена головним чином давньоруській та галицько-волинській проблематиці, яку він не мислив поза “общеруським контекстом”.

“Відділити історію галицьку від історії інших володінь – пише Д.Зубрицький – є неможливо, замах цього роду був би смішним, а вимога безглуздою” [29, с. 10]. Під егідою Ставропігійського інституту він підготував цілу низку праць [29–32], в яких засадничо окреслив русофільську історичну концепцію, головними постулатами якої

були: панруська форма ідентичності; означення власної національної історії як “общеруської”; рецепція свого національного минулого як історичного процесу на всіх східнослов'янських землях включно із Московською державою; ототожнення етнонаціонального (руськість) та релігійно-конфесійного (православ'я) чинників; провіденціалістське тлумачення історії тощо [42, с.47]. До чільних представників русофільського спрямування належали більшість галицьких істориків ХІХ ст. – Я.Головацький, Б.Дідицький, І.Шараневич, А.Петрушевич, В.Площанський, Т.Ріпецький та інші. Частина діячів сповідала крайню форму політичного русофільства – москвофільство, ідейні витoki якого в Галичині пов'язують з російським вченим М.Погодіним [44, с.84].

На думку дослідників О.Аркуші та М.Мудрого, русофільство варто відокремлювати від москвофільства, оскільки для першого характерна панруська (“общеруська”), а для останнього – великоруська (власне російська) національна ідентичність [2, с.267]. Відверте москвофільство, в його крайніх проявах виразно виявилось лише на зламі ХІХ– ХХ ст. у працях молодого покоління вчених – М.Антоневича, В.Дудикевича, О.Маркова, О.Мончаловського, ф. Свистуна [36, с.89].

До подальшої концептуальної розробки русофільської історичної моделі в другій половині ХІХ ст. найбільш спричинилися історичні праці І.Шараневича [61–63] та Б.Дідицького [20]. І.Шараневич “плідний історик, що полишив глибокий слід в історіографії Галичини” [18, с.13], був першим університетським професором українцем та найкращим популяризатором руської історії серед галицького суспільства. Його ґрунтовне наукове дослідження про Галицько-Волинське князівство “тривалий час було одиноким і цінним підручником історії краю” [39, с.52]. І.Шараневич одним з перших розпочав археологічні дослідження в Галичині, результати яких використовував у власних наукових працях [5, с.19]. Найбільш довершеної форми “общеруська” історична концепція набула в працях Б.Дідицького, в яких виразно заявлено ключове ідейно-теоретичне положення русофільської історичної концепції – руська історія територіально охоплює простір усіх східнослов'янських земель [42, с.56].

Варто наголосити, що в руках русофілів була зосереджена практично вся наявна інституційна база (загалом доволі скромна, порівняно з польською історичною наукою) русько-української історіографії Галичини: Ставропігійський інститут, Галицько-руська матиця, Народний дім, Товариство ім. М.Качковського. Основну роль у виданні саме наукових досліджень відігравав Ставропігійський інститут, тоді як всі інші культурно-просвітницькі установи видавали переважно популярну, навчальну і художню літературу [27, с.50].

Слід погодитись із слухним твердженням проф. Л.Зашкільняка про неправомірність повної неґації в оцінках наукового доробку русофільської галицької історіографії, адже не зважаючи на серйозні перешкоди “вони зуміли розбудувати наукову періодику, опублікували численні документальні видання, монографії і статті” [27, с.50]. Головна заслуга істориків-русофілів полягала насамперед у розв'язанні проблеми “відпольщення” тобто відмежування руської ідентичності від польських національно-історичних концепцій.

Наукове обґрунтування етнонаціональної окремішності русинів (українців) від великоросів (росіян), розмежування української та російської історії було започатковано працями вчених-народовців (українофілів): В.Ільницького [33; 34], С.Качали [35], Ю.Целевича [57; 58], О.Партицького [46; 47] і особливо О.Барвінського [3]. Це були праці переважно публіцистично-популяризаторського характеру, які друкувалися в основному в періодичних виданнях “Правда”, “Зоря”, “Діло” та інших (пізніше деякі з них перевидавалися окремими книгами).

Ключове місце в історичній свідомості народовців посідали ідеї козакофільства, зорієнтовані на історичне минуле здебільшого Наддніпрянської України, а не всього

панрусського простору. Їхні праці, були головним чином спопуляризованим варіантом досліджень учених з підросійської України, зокрема М.Костомарова, П.Куліша, В.Антоновича та ін. Усвідомлюючи те, що науково-інтелектуальний потенціал та інституційні можливості народоців не були конкурентоспроможними і програвали русофілам, а також те, що на цей час припав пік популярності “Ягайлонської ідеї” (в 1869 р. відзначали 300-річчя Люблінської унії), на яку потужно працювали польські історики, народоці використовували науковий доробок переважно наддніпрянсько-української історіографії, щоб певним чином урівноважити історіографічну ситуацію в Галичині. За порадою В.Антоновича О.Барвінський започаткував у 1886 р. видавничий проект “Руська історична бібліотека”, яка була першим серійним виданням фахової української історичної літератури в краї [55, с.563–564]. Це видання мало не тільки суто академічне значення, а й виразно політичне спрямування. Публікація цих історичних досліджень (всього вийшло 24 томи) мало довести соборність усіх розділених кордонами українських земель і продемонструвати наявність окремого від росіян та поляків історичного досвіду. Важливим було і те, що ці праці друкувалися українською мовою, що було вагомим контраргументом на випадки москвофілів. Видання “Руської історичної бібліотеки” знаменувало кінець домінування русофілів у галицькій українській історіографії. Основоположна теза народовської історичної концепції – про етнонаціональну окремішність українців від росіян найбільш виразно представлена в просвітницько-популярній праці О.Барвінського “Ілюстрована історія Руси...”. Принципово важливим для ідейно-концептуального оформлення народовської історичної моделі стала проблема історичної термінології. О.Барвінський, після консультацій з В.Антоновичем, першим почав використовувати і спопуляризувати формулу “Русь-Україна” та її похідні прикметникові форми [59, с.265].

Узагальнюючи, наголосимо, що народовські історики не мали власних вагомих видань і серйозних повноцінних наукових інституцій. Спроби надання своєму рухові певного інституційного оформлення пов’язані із заснуванням першої офіційної народовської інституції – Товариства “Просвіта” (1868 р.) та Товариства ім.Шевченка (1873 р.). Організована “Просвітою” розгалужена мережа читалень спричинилася до поширення та спопуляризації історичних знань серед широкого загалу галицького суспільства. Слушним є зауваження Д.Дорошенка, що галицькі історики в переважній більшості були “автодидактами” на полі історичних досліджень [22, с.181], для них історичні студії були аматорським, а не професійним заняттям.

Отже, галицька українська історіографія, пройшовши в ХІХ ст. складний процес еволюції від русофільства до українофільства через відсутність власних наукових інституцій та фахових професійних істориків виконала лише частину завдання українського національного руху – розмежування українського і польського минулого [27, с.53] та зробила перші спроби у вирішенні проблеми “відросійщення”. Остаточне її вирішення стало нагальним завданням для української історіографії кінця ХІХ – початку ХХ століття. Реалізація цього надважливого завдання пов’язана з діяльністю Наукового товариства ім. Шевченка (далі – НТШ) та організаційною і науковою роботою його голови Михайла Грушевського.

По приїзді до Львова у 1894 році М.Грушевський в першу чергу взявся за організацію наукової роботи, за його словами, “в зреформованім, але зовсім ще не виведенім на наукову дорогу Науковому товаристві ім.Шевченка” [17, с.201]. Під кінець 80-х років широко розгорнулася дискусія над зміною Статуту і, головне, над переміною характеру діяльності Товариства. Врешті перемену статуту вирішили збори у березні 1892 року, змінивши назву Товариства на наукове [50, с.173–182]. Але далеко ще не всі положення Статуту відповідали вимогам наукового характеру Товариства. На це звертав увагу І.Франко, зауваживши, що “дотеперішній статут (1892 р.) хоч zdeформований супроти старого (1873 р.) зупинився на половині дороги між звичайним товариством

доступним для всякого, і товариством науковим” [56, с.475–476]. Як М.Грушевський розумів завдання НТШ? Які ідеї закладав в його основу? Відповідь на ці запитання знаходимо в статтях ученого та його виступах на зборах НТШ.

Розпочавши працю в НТШ, опираючись на широкі кола громадськості Галичини і Наддніпрянської України, М.Грушевський ставив за мету добитись поступового перетворення НТШ в Українську Академію Наук [28, с.195–199], що в свою чергу, утвердило б культурну рівноправність українського народу з іншими європейськими народами. Сам факт існування такої Академії, на думку М.Грушевського, “дав би остаточне право українській мові, як мові культурній, здатній до наукового вжитку” [15, с.95].

Завдання НТШ у цьому напрямку вчений виклав у записці до Загальних зборів Товариства від 1898 р. В ній, зокрема, говорилося, що Товариство має стати “осередком наукової роботи на своенародній мові... скупити коло себе якнайширший круг наукових робітників, вірних народним інтересам, організувати наукову роботу й у тій організації виховувати нових робітників, нові наукові кадри” [11, с.10]. Від червня 1899 р. датується офіційний список “дійсних членів Товариства в кількості 32 чоловіки” [4]. Щоб реалізувати ці завдання була проведена реформа Товариства.

Отже статутні реформи 1898 та 1905 рр. спрямовані на структурну перебудову НТШ, уточнювали критерії дійсного членства в НТШ, відкидали позанаукові функції і конкретизували мету його діяльності як наукової інституції. М.Грушевському та його однодумцям вдалося закласти у Товаристві противаги зовнішнім чинникам, несприятливим для розвитку науки. НТШ відмовилося від друку і фінансової підтримки народовської преси і навіть власного друкованого органу. Поступово воно відмежувалося навіть від педагогічно-дидактичних справ таких як видання підручників, організації українознавчих курсів. (Пропозиції влітку 1904 р. провести курси з українознавства для української молоді зі Східної України були переадресовані “Товариству прихильників української літератури, науки і штуки”. Лекторами на цих курсах були члени НТШ, проте організаційно-адміністративними питаннями воно не займалося.) [16, с.102–103]. М.Грушевський особливо наголошував на тому, що Товариство, як наукова інституція не може бути ареною політики і застерігав членів НТШ від політичної і громадської тенденційності при вирішенні політико-утилітарних проблем, коли йдеться про діяльність наукової асоціації. У надзвичайно політизованій ситуації Галичини, позиція М.Грушевського не завжди сприймалася з належним розумінням і це приводило до загострення відносин із галицькими політичними діячами, провокували конфлікти в НТШ [12].

В реформі НТШ Грушевський і його однодумці орієнтувалися на паризький взірець з перевагою гуманітарних наук, а не на берлінсько-віденський – з пріоритетом математично-природничих дисциплін.

Творчо використовуючи приклад західноєвропейських і новоутворених слов'янських академій М.Грушевський разом з іншими співробітниками Товариства розвивав 3 класичні секції: історично-філософську, філологічну, математично-природописно-лікарську і низку комісій, зокрема археографічну, правничу, мовознавчу, статистичну, бібліографічну та ін. Слушним є висновок Я.Дашкевича, що є підстави вважати М.Грушевського творцем першої повноцінної моделі організації української академічної науки [19, с.54].

Як голова НТШ (він перейняв керівництво Товариством від О.Барвінського в 1897 р.) і керівник історично-філософської секції з 1894 р. [43, с.22] М.Грушевський заклали міцний фундамент у розвиток української історіографії. І саме на цій академічно-науковій базі він створив Львівську історичну школу, яка мала серйозний вплив на розвиток історичної науки в Україні [48]. Це визнавали такі відомі українські історики як Д.Багалій, О.Оглоблин, М.Чубатий, Б.Крупницький, О.Домбровський, Н.Полонська-Василенко та інші. До М.Грушевського в Галичині ніхто спеціально не займався під-

готовкою наукових кадрів національних істориків. Він першим звернув увагу на цю важливу проблему, створивши власну наукову школу, діяльність якої охоплювала наступні напрями: освітній (підготовка істориків-професіоналів), науково-дослідницький (розробка широкого кола проблем історії України), археографічний (проведення експедицій, пошук нових джерел) та видавничий (поширення наукових здобутків через періодичні і спеціальні друковані видання). Професорська посада давала можливість М.Грушевському підбирати собі учнів із найбільш здібних до наукової роботи студентів. Ці студенти (О.Терлецький, Д.Коренець, М.Кордуба, С.Томашівський, С.Рудницький, В.Герасимчук, І.Джиджора, І.Кревецький, І.Крип'якевич та ін.) творили ядро його історичної школи [48, с.19].

Складність об'єктивних умов, в яких перебувала українська наука кінця ХІХ початку ХХ століть в Галичині, а саме відсутність належної матеріальної допомоги з боку держави, не могли сприяти організаційному становленню української наукової школи на базі Львівського університету – номінально австрійського, а фактично польського (в Західній Європі якраз університети були базою кристалізації наукових шкіл). Це було причиною того, що Львівська історична школа М.Грушевського опиралась перш за все на НТШ, його історично-філософську секцію. Виключення української історії зі сфери університетської науки, на думку М.Грушевського, прирекли її на аматорські досліди, а відсутність наукового регулятора, яким є академічна наука, привели до зниження критично-методологічних критеріїв історичних праць [14, с.52]. М.Грушевський своєю історичною школою заклав солідну інституційну базу під дослідження рідної історії, сприяючи науково-критичному опрацюванню її проблем.

Головними формами організаційної діяльності школи М.Грушевського, її творчим осередком були засідання історичного семінару у Львівському університеті та історично-філософської секції НТШ під його керівництвом. Особливо багато учні почерпували на історичних семінарах-вправах. “Там обговорювався, – згадує учень М.Грушевського М.Чубатий – не тільки саме предмет семінарійної праці, але також так конечно потрібні методи історичного досліду та джерелознавства” [60, с.78–79]. Широка методологічного кругозору М.Грушевського, його вміння надавати своїм семінарським вправам новаторського характеру сприяли ґрунтовному оволодінню учнями науковими методами дослідження. Проблемі методології та методиці історичних досліджень вчений не присвятив спеціальних праць, проте його міркування з цього приводу знаходимо у багатьох роботах М.Грушевського, що дозволяє реконструювати його візію зазначених проблем [24; 52; 54]. Можна погодитись з дослідником методології М.Грушевського, В.Тельваком, що, як і у “більшості українських істориків тієї доби, це був позитивізм “другої хвилі” з притаманним йому синтезом сцієнтизму, документальності, критичності та кумулятивності знання з одного боку, та модерністських новацій (індивідуалізм, психологізм, поліфакторність) – з іншого” [53, с.126]. Ще в 1895 р., в одній із своїх рецензій, М.Грушевський чітко зазначив значення методології: “уважав я найбільше на методологічну сторону праці; як тон, кажуть робить музику, так від метода починається наука, тому ся сторона й заслуговує особливої уваги. Всякий в праці науковій мусить виразно відрізнити факт від догадки або відомости незафактованої; фактичний вивод може постати тільки на основі фактів; на догадках і суперечних відомостях можна збудувати тільки гіпотезу, яку можна ставити тільки як гіпотезу, з резервою і яка тільки через довгу перевірку новими датами може придбати собі віру” [13, с.10]. Учений застерігав своїх учнів від міфологізації минулого, а така небезпека існувала, оскільки “під впливом суспільно-політичних і науково-пізнавальних чинників – зазначає проф. Л.Зашкільняк – поширились неоромантичні підходи до минулого, що проявлялися в ідеалізації і модернізації подій та явищ минулого на догоду тогочасним політичним завданням” [25, с.239]. Врешті неоромантичних впливів не уникла у той час жодна європейська національна історіографія, в тому числі польська та українська,

для яких питання соціальних функцій історії було нерозривно пов'язано з ідеологією і політикою [26, с.278]. М.Грушевський закликав рішуче засуджувати всякі прояви легковаження науковими вимогами, бо не бажано “дістати покоління національних Нарцисів... самозалюблених, до затрати всякої об'єктивності” [9, с.186]. Серед основних принципів історичного дослідження вчений звертав найбільшу увагу на об'єктивне та критичне ставлення до предмету дослідження. “Розуміється, не утворення легенди – зазначає М.Грушевський – не вироблення іконного лику мусить бути завданням, а вірне, історичне пізнання дійсності, живої реальної одиниці, що відбила в собі епоху... ми не іконописці, а історики” [10, с.169]. М.Грушевський вміло направляв наукову роботу своїх учнів, підтримував їх начинання, правильно оцінював здобутки, допомагав їм через наукові праці реалізувати себе як особистості. Більшість з них згодом стали дійсними членами НТШ. Серед них бачимо прізвища С.Томашівського (став дійсним членом в 1898 р.), М.Кордуби (1903 р.), І.Кревецького (1907 р.), І.Крип'якевича (1911 р.), І.Джиджори (1913р.) [1, арк.25, арк.49, арк.73 зв] та інші. Вибір дійсним членом був справжнім науковим відзначенням наукового доробку молодих дослідників.

Важливу роль в процесі інституалізації української історіографії в Галичині відіграла фахова наукова періодика як його інтегральна складова. Об'єктивна необхідність у налагодженні творчих контактів між науковцями та у поширенні їхніх праць диктувала необхідність нових організаційних структур, активізації видавничої діяльності, яка б прискорила обіг наукової інформації і забезпечила більш енергійне входження українських досліджень у європейський науковий простір. Саме це завдання вирішували різноманітні видання НТШ: “Записки НТШ”, “Жерела до історії України-Руси”, “Етнографічний збірник”, “Матеріали до української етнології”, “Україно-руський архів” та інші. Серед цих видань особливе місце за науковим насиченням, тематичною різноманітністю, академічним характером, регулярністю друку належить “Запискам НТШ”, котрі стали, за влучним висловом І. Колесник, фактично “центральною органом українознавства” [37, с.57]. Дослідники зауважили цікавий факт майже одночасної появи в другій половині ХІХ ст. різних наукових журналів історичного профілю в країнах Європи (що виглядає як загальна тенденція у тогочасній європейській історіографії). Так з'являються французький “Revue Historique” (1876 р.), англійський “English Historical Review” (1887 р.), польський “Kwartalnik Historyczny” (1887 р.), “Историческое обозрение” (1891 р.), наші “Киевская Старина” (1891 р.) та “Записки НТШ” (1892 р.) [51, с.320]. Немає сумніву, стверджує Л. Винар, що видання НТШ того часу не поступалися науковим рівнем і кількістю перед виданнями інших академій наук. Видання Товариства охоплювали всі важливі царини науки й виразно демонстрували перед світом самобутність українського народу [6, с.44].

Таким чином наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. відбувся поступовий перехід від поодиноких індивідуальних історичних пошуків до організованого, колективного, більш системного дослідження української історії. Відсутність координації наукової праці та постійних контактів між дослідниками протягом ХІХ ст., а також брак відповідної інституційної організації, завдяки якій можна було б реалізувати певні проекти спільними зусиллями, значно стримували науковий поступ. В 90-х роках ХІХ ст. українська історіографія ввійшла в якісно новий період свого розвитку, період інституалізації та професіоналізації, який позначився важливими теоретико-методологічними змінами, розбудовою організаційно-інституційних основ науки: заснуванням кафедр історії України у Львівському університеті (1894 р.), перетворенням Товариства ім. Т.Г.Шевченка на наукове (1892 р.), вагомих представленням наукового доробку через власні фахові видання, збільшенням кількості професійних істориків та формування першої історичної школи у Львові під керівництвом М.Грушевського. Отже на рубежі ХІХ–ХХ ст. у національно-культурній поліфонії Львова став відчутним голос

українського науково-інтелектуального життя, як інтегральної частини європейської науки.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 25, арк. 49, арк. 73 зв.
2. Аркуша О. Русофілство в Галичині в середині XIX – на початку XX століть: генеза, етапи розвитку, світогляд / О. Аркуша, М. Мудрий // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 231–268.
3. Барвінський О. Ілюстрована історія Русі од найдавніших до нинішніх часів / О. Барвінський. – Львів, 1890. – 282 с.
4. Біографічні дані про перших дійсних членів НТШ // *Хроніка НТШ.* – 1900. – Ч. 1. – С. 52–98.
5. Борчук С. Галицькі землі в археологічних студіях Ісидора Шараневича / С. Борчук // *Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 1.* – Івано-Франківськ, 1998. – С. 13–21.
6. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка. 1892–1930 / Л. Винар. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1970. – 111 с.
7. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії / М. Возняк. – Львів : Новий час, 1924. – 180 с.
8. Грицак Я. “Яких то князів були столиці в Києві?” ...: до конструювання історичної пам’яті галицьких українців у 1830–1930-і роки / Я. Грицак // *Україна модерна.* – Львів, 2001. – Ч. 6. – С. 77–95.
9. Грушевський М. Історія й її соціально-виховуюче значення // Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К. : Т-во “Знання” України, 1991. – 240 с.
10. Грушевський М. Костомаров і новітня Україна / М. Грушевський // *Український історик.* – 1984. – Ч. 4. – С. 148–170.
11. Грушевський М. Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в 1896 і 1897 рр. Записка для загального збору 1898 р. / М. Грушевський // *Записки НТШ.* – 1898. – Т. 21. – С. 10–17.
12. Грушевський М. Наша політика: Матеріали до історії конфлікту в НТШ 1913 року / М. Грушевський ; упорядн. Л. Винар. – Нью-Йорк ; Дрогобич : Коло, 2003. – 244 с
13. Грушевський М. Рецензія на: В. Коцовський Історико-літературні замітки до “Слова о полку Ігоревім”. – Львів, 1893 / М. Грушевський // *Записки НТШ.* – Т. V. – 1895. – С. 9–11.
14. Грушевський М. Справа українських катедр і наші наукові потреби / М. Грушевський // *Літературно-науковий вісник.* – 1907. – Річник X. – Т. XXXVII. – Кн. I. – С. 42–57.
15. Грушевський М. Три академії / М. Грушевський // *Вісник Академії Наук України.* – 1991. – № 11. – С. 89–99.
16. Грушевський М. Українсько-руські наукові курси / М. Грушевський // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. – Львів : Світ, 2002. – Т. 1. – С. 246–255.
17. Грушевський М. С. Автобіографія / М. Грушевський // *Великий Українець : матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського.* – К. : Веселка, 1992. – С. 197–213.
18. Грушевський М. С. Ісидор Шараневич – заслужений галицький історик / М. Грушевський // *Записки Наукового Товариства імені Шевченка.* – 1902. – Т. 45. – Кн. 1. – С. 12–14.
19. Дашкевич Я. Михайло Грушевський і початки організації української науки / Я. Дашкевич // *Вісник Академії Наук УРСР.* – 1991. – № 9. – С. 52–60.
20. Дидицький Б. Народная история Руси от начала до новейших времен / Б. Дидицький. – Львов, 1868, 1870, 1875. – Часть 1, 2, 3.
21. Дмитренко М. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми / М. Дмитренко. – К. : Сталь, 2004. – 384 с.
22. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Д. Дорошенко. – К. : Українознавство, 1996. – 257 с.
23. Зашкільняк Л. Іван Вагилевич на тлі свого часу та історіографії / Л. Зашкільняк // *Багатокультурне історичне середовище Львова у XIX і XX століттях.* – Л. ; Жешув, 2006. – Т. IV. – С. 146–153.
24. Зашкільняк Л. Методологічні погляди Михайла Грушевського / Л. Зашкільняк // *Україна модерна.* – 1999. – Ч. 2–3. – С. 233–253.
25. Зашкільняк Л. Польська історія та історіографія кінця XIX – початку XX ст. в оцінці галицьких українських істориків / Л. Зашкільняк // *Багатокультурне історичне середовище Львова у XIX і XX століттях.* – Л. ; Жешув, 2005. – Т. III. – С. 231–244.
26. Зашкільняк Л. Стосунки між українськими і польськими істориками на зламі XIX і XX століть / Л. Зашкільняк // *Багатокультурне історичне середовище Львова у XIX і XX століттях.* – Л. ; Жешув, 2004. – Т. II. – С. 272–294.
27. Зашкільняк Л. Формування новочасної української історіографії в Галичині у XIX столітті / Л. Зашкільняк // *Багатокультурне історичне середовище Львова у XIX і XX століттях.* – Л. ; Жешув, 2007. – Т. V. – С. 42–53.

28. Звернення комітету НТШ до громадськості в справі збирання грошей для утворення Української Академії Наук // М. С. Грушевський і Асадеміа: ідея, змагання, діяльність / П. Сохань, В. Ульяновський, С. Кіржаєв. – К., 1993. – 321 с.
29. Зубрицький Д. История древнего Галичско-русского княжества / Д. Зубрицький. – Львов : Типография Ставропигианская, 1852. – Часть 1. – 210 с.
30. Зубрицький Д. Начало унии / Д. Зубрицький // Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете. Год третий. – М., 1847–1848. – Кн. 7. – С. 1–82.
31. Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Д. Зубрицький. – Львів : Центр Європи, 2001. – 640 с.
32. Зубрицький Д. Галицкая Русь в XVI веке / Д. Зубрицький // Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете. – М., 1862. – Кн. 3 (Июль-Сентябрь). – С. 1–84.
33. Ільницький В. Стародавній Звенигород / В. Ільницький. – Львов, 1861. – 23 с.
34. Ільницький В. Стародавня Теревовля / В. Ільницький. – Львів, 1862. – 38 с.
35. Качала С. Коротка історія Руси / С. Качала. – Тернополь, 1886. – 168 с.
36. Киричук О. Львівський Ставропійський інститут у громадському житті Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О. Киричук. – Львів, 2001. – 186 с.
37. Колесник І. Українська історіографія ХVІІІ – початок ХХ століття / І. Колесник. – К. : Генеза, 2000. – 254 с.
38. Комаринець Т. Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального) / Т. Комаринець. – Львів : Вища школа, 1983. – 222 с.
39. Кравець М. С. І. Шараневич / М. Кравець // Архіви України. – 1969. – № 4. – С. 52–54.
40. Крип'якевич І. П. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму (до 1772 р.): Огляд публікацій / І. П. Крип'якевич. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 83 с.
41. Крупницький Б. Д. Історіознавчі проблеми історії України / Б. Крупницький. – Мюнхен : УВУ, 1959. – 228 с.
42. Куций І. П. Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894 рр.): рецепція національної історії / І. П. Куций. – Тернопіль : Джура, 2006. – 220 с.
43. Кучер Р. В. Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка: два ювілеї / Р. В. Кучер. – К. : Наук. думка, 1992. – 111 с.
44. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ ст. – 1914 р.) / С. Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1997. – Вип. 32. – С. 82–98.
45. Орлевич І. “Руська трійця” і Денис Зубрицький / І. Орлевич // Шашкевичіана. Збірник наукових праць / ред. кол.: Я. Ісаєвич, М. Ільницький (відп. ред.) та ін. Вип. 3–4. – Львів-Вінніпег, 2000. – С. 197–205.
46. Партицький О. Скандинавщина в давній Русі / О. Партицький. – Львів : друкарня Товариства ім. Шевченка, 1887. – 205 с.
47. Партицький О. Старинна історія Галичини / О. Партицький. – Т. І. (Від VII-го віку перед Христом до року 110 по Христі). – Львів, 1894. – 372 с.
48. Педич В. Історична школа Михайла Грушевського у Львові / В. Педич. – Івано-Франківськ, 1997. – 208 с.
49. “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України / В. І. Горинь, О. А. Купчинський [та ін.], відп. ред. Ф. І. Стеблій. – К. : Наукова думка, 1987. – 339 с.
50. Sprawozdane pro діяльність і розвиток Наукового товариства імені Шевченка // Записки НТШ. – 1893. – Т. 2. – С. 173–189.
51. Тельвак В. “Kwartalnik Historyczny” – феномен інституції (кінець ХІХ-початок ХХ ст.) / В. Тельвак // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки / ред. В. А. Смолій. – К. : НАН України, 2005. – Вип. 1. – 2005. – С. 317–333.
52. Тельвак В. Інституційні та теоретичні засади української історичної науки на зламі ХІХ – ХХ ст. в науковій діяльності Михайла Грушевського / В. Тельвак // Історія та історіографія в Європі. Вип. 3: Історична наука як засіб легітимації в Україні та в Німеччині в ХХ столітті. – Київ, 2004. – С. 107–115.
53. Тельвак В. Михайло Грушевський як дослідник української історіографії / В. Тельвак, В. Тельвак. – К. ; Дрогобич, 2005. – 334 с.
54. Тельвак В. В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець ХІХ – початок ХХ століття) / В. Тельвак. – Нью-Йорк : [Б.в.]; Дрогобич : Дрогобицька міська друкарня, 2002. – 236 с.
55. Франко І. Руська історична бібліотека / І. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 46, Кн. 1. – С. 563–564.
56. Франко І. Як я став “казенним радикалом” / І. Франко // Життя і слово. – Львів, 1896. – Т. 5. – 104 с.
57. Целевич Ю. Історія Скиту Манявського / Ю. Целевич. – Львів, 1887. – 136 с.
58. Целевич Ю. Опришки / Ю. Целевич // Розвідки про народні рухи на Україні-Русі ХVІІІ віці / Руська історична бібліотека. – Львів, 1897. – Т. ХІХ. – С. 155–295.

59. Чорновол І. Олександр Барвінський у контексті розвитку історичної науки в Галичині / І. Чорновол // Багатокультурне історичне середовище Львова у XIX і XX століттях. – Л. ; Жешув, 2004. – Т. II. – С. 272–294.
60. Чубатий М. Додаткові спомини про Михайла Грушевського з 1912–1914 рр. / М. Чубатий // Український історик. – 1975. – Ч. 3–4. – С. 78–80.
61. Шараневич І. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавейших времен до року 1453 / І. Шараневич. – Львов, 1863. – 462 с.
62. Шараневич І. На котром местци стояв Галич? / І. Шараневич // Зоря. – Львов, 1880. – Ч. 10–13.
63. Шараневич І. Староруский княжий город Галич / І. Шараневич. – Львов, 1880. – 57 с.
64. Шеллінг Ф. В. Про сутність німецької науки / Ф. Шеллінг // Мислителі німецького романтизму / упор. Л. Рудницький та О. Фешовець. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – С. 354–383.

В статтє рассматривается процесс методологической эволюции галицкой украинской историографии XIX в., ее институализация на рубеже XIX – XX вв., роль в этом процессе деятельности Научного общества имени Т.Г.Шевченка, а также научной и организационной работы его главы Михаила Грушевского.

Ключевые слова: историография, русофильство, москвофильство, Научное общество имени Т.Г.Шевченка, Михаил Грушевский.

The article deals with the process of methodological evolution of the Ukrainian historiography of the 19-th century in Halychyna, its institutionalization on the verge of the 19-th-20-th centuries, the role of T. Shevchenko's Scientific Society and M. Hrushevsky organizational and scientific activity as its head.

Keywords: historiography, Russophilia, Moscowphilia, T. Shevchenko's Scientific Society, Mykhailo Hrushevsky.

УДК 329.8 (477)

ББК 66.62

Андрій Міщук, Мар'яна Міщук

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРП-УСРП: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧА БАЗА

Стаття присвячена аналізу сукупності (системі) джерел суспільно-політичної діяльності Української радикальної партії, однієї з найбільш активних у політичному відношенні партій в соціально-політичному житті Західної України в 1918–1926 рр. Показано, що основу джерельної бази складають архівні матеріали (містять інформацію про діяльність центральних партійних органів радикальної партії, її повітових та місцевих осередків), спогади, збірники та публікації програмних документів, а також тогочасна преса.

Ключові слова: джерела, політичне життя, політичні сили, архівне джерело, мемуари, преса, програмний документ.

На території Західної України в 20–30 рр. XX ст. діяли десятки партій та громадських організацій. Найбільшим авторитетом серед українського населення користувалися політичні сили національно-державницького табору, адже визначальним чинником суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях зазначеного періоду стала боротьба за незалежність.

Помітну роль у формуванні ідеології національно-визвольного руху відіграла Українська радикальна партія (далі – УРП), яка з 1926 р. унаслідок об'єднання з волинською групою Української партії соціалістів-революціонерів, стала називатись Українською соціалістично-радикальною партією (далі – УСРП).

В умовах польського окупаційного режиму, перебуваючи на легальному становищі, УРП-УСРП виражала національні інтереси українського народу. Радикальна партія зуміла поєднати у своїй програмі проблеми національного та соціального визволення українців. Її стратегічною метою була боротьба за соборну суверенну українську державу. Досвід УРП-УСРП набуває особливої актуальності у контексті сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні. Потреба вивчення даної проблематики зумов-